

TIJORAT BANKLARIDA DEPOZIT OPERATSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING AQSH TAJRIBASI

Rahimov Akmal Matyaqubovich

TDIU mustaqil izlanuvchisi

E-mail: a.rakhimov@tsue.uz

Annotatsiya

Mazkur maqolada AQSH tijorat banklarida depozit operatsiyalarini rivojlantirish tajribasi ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda depozitlarning bank resurs bazasidagi oʻrni, depozit mahsulotlarining diversifikatsiyasi hamda raqamli platformalar orqali jalb qilingan depozitlarning oʻsish xususiyatlari oʻrganildi. AQSH bank tizimida depozitlar hajmining yuqori darajada saqlanib qolishi, sugʻurtalangan va sugʻurtalanmagan depozitlar nisbatidagi oʻzgarishlar hamda vositachi orqali jalb qilingan depozitlar dinamikasi bank tizimi barqarorligini baholash nuqtai nazaridan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari raqamli platformalar depozitlarni tezkor jalb qilish imkonini berishini, biroq ularning foiz stavkalariga sezgirligi va koʻchuvchanligi banklar uchun qoʻshimcha likvidlik risklarini yuzaga keltirishi mumkinligini koʻrsatadi. Maqolada AQSH tajribasi asosida depozit operatsiyalarini rivojlantirishda raqamli innovatsiyalarni ehtiyotkor va tizimli yondashuv asosida joriy etish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit soʻzlar: tijorat banklari, depozit operatsiyalari, AQSH bank tizimi, raqamli platformalar, brokered depozitlar, bank barqarorligi, depozitlarni sugʻurtalash.

Аннотация

В данной статье научно и практически проанализирован опыт развития депозитных операций в коммерческих банках США. В исследовании рассмотрены роль депозитов в ресурсной базе банков, диверсификация депозитных продуктов, а также особенности роста депозитов, привлечённых через цифровые платформы. Проанализированы высокая сохраняемость объёма депозитов в банковской системе США, изменения в соотношении застрахованных и незастрахованных депозитов, а также динамика депозитов, привлечённых через посредников — с точки зрения оценки устойчивости банковской системы. Результаты исследования показывают, что цифровые платформы обеспечивают оперативное привлечение депозитов, однако их чувствительность к процентным ставкам и высокая подвижность могут создавать дополнительные риски ликвидности для банков. В статье обоснована необходимость внедрения цифровых инноваций в развитие депозитных операций на основе осторожного и системного подхода, с опорой на опыт США.

Ключевые слова: коммерческие банки, депозитные операции, банковская система США, цифровые платформы, брокерские депозиты, устойчивость банков, страхование депозитов.

Abstract

This article examines the experience of developing deposit operations in U.S. commercial banks from both theoretical and practical perspectives. The study analyzes the role of deposits in the resource base of banks, the diversification of deposit

products, and the growing importance of deposits attracted through digital platforms. Particular attention is paid to the dynamics of total deposits, the changing structure of insured and uninsured deposits, and the role of brokered deposits as a proxy for digital and third-party channels. The findings indicate that digital platforms enable banks to attract deposits more rapidly and efficiently; however, such deposits tend to be more sensitive to interest rate changes and may increase liquidity risks. Based on the U.S. experience, the article argues that the development of deposit operations through digital innovations should be implemented within a cautious and well-balanced regulatory and risk-management framework.

Keywords: commercial banks, deposit operations, U.S. banking system, digital platforms, brokered deposits, banking stability, deposit insurance.

KIRISH

Tijorat banklari faoliyatida depozit operatsiyalari bank resurs bazasini shakllantirishning eng muhim va barqaror manbasi hisoblanadi. Banklar tomonidan jalb qilinadigan depozit mablagʻlari kreditlash hajmini kengaytirish, investitsion faoliyatni moliyalashtirish hamda likvidlikni taʼminlashda hal qiluvchi rol oʻynaydi. Shu sababli, depozit operatsiyalarini rivojlantirish masalasi bank tizimi barqarorligi va moliyaviy vositachilik samaradorligini oshirish bilan bevosita bogʻliqdir. Jahon amaliyotida aynan depozit bazasining mustahkamligi banklarning uzoq muddatli barqaror faoliyat yuritish imkoniyatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida eʼtirof etiladi.

Globalashuv va moliya bozorlarining integratsiyalashuvi sharoitida tijorat banklari oʻrtasidagi raqobat tobora kuchayib bormoqda. Bunday sharoitda banklar uchun depozitlarni saqlab qolish va yangi omonatchilarni jalb etish nafaqat foiz stavkalari darajasiga, balki xizmatlar sifati, qulaylik darajasi, moliyaviy ishonchlilik hamda innovatsion yondashuvlarga ham bogʻliq boʻlib bormoqda. Ayniqsa, rivojlangan mamlakatlar tajribasida depozit operatsiyalarining strategik boshqaruvi bank siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Mazkur nuqtai nazardan qaraganda, AQSH tijorat banklari depozit operatsiyalarini rivojlantirish borasida oʻziga xos va mukammal tajribaga ega. AQSH bank tizimi uzoq yillik tarixiy shakllanish jarayonida depozitlarni jalb qilish, ularni himoyalash va samarali boshqarishning institutsional asoslarini yaratgan. Xususan, depozit mahsulotlarini keng diversifikatsiya qilish, omonatchilar huquqlarini kafolatlovchi mexanizmlarni joriy etish hamda raqamli texnologiyalarni faol qoʻllash orqali depozit operatsiyalarining barqaror oʻsishi taʼminlangan.

Soʻnggi yillarda moliyaviy texnologiyalar (fintech) rivoji va raqamli bank xizmatlarining kengayishi depozit operatsiyalarining mazmunini tubdan oʻzgartirdi. AQSH banklarida depozit hisobvaraqlari endilikda faqat mablagʻ saqlash vositasi boʻlib qolmay, balki kundalik moliyaviy boshqaruv, toʻlovlar va jamgʻarish jarayonlarini birlashtiruvchi kompleks xizmatga aylangan. Bu holat omonatchilar faolligini oshirib, banklar uchun barqaror va uzoq muddatli resurs bazasini shakllantirish imkonini bermoqda.

Shu bilan birga, AQSHda depozit operatsiyalarining rivojlanishida omonatchilar ishonchini ta'minlashga qaratilgan institutsional mexanizmlar muhim ahamiyat kasb etadi. Depozitlarni sug'urtalash tizimi, prudensial nazorat va bank faoliyati ustidan qat'iy tartibga solish omonat mablag'larining xavfsizligini ta'minlab, moliyaviy inqirozlar sharoitida ham depozitlar oqimining keskin kamayib ketishining oldini oladi. Bu esa depozit operatsiyalarini rivojlantirishda ishonch omilining hal qiluvchi rolini ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi AQSH tijorat banklarida depozit operatsiyalarini rivojlantirish tajribasini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish uchun maqolada depozit operatsiyalarining bank resurs bazasidagi o'rni, AQSH banklarida qo'llanilayotgan depozit mahsulotlari va ularni boshqarish mexanizmlari, shuningdek, depozit operatsiyalarini rivojlantirishda raqamli texnologiyalar va institutsional kafolatlarning ahamiyati yoritib beriladi. Tadqiqot natijalari depozit operatsiyalarini takomillashtirish masalalarini o'rganishda ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qilishi kutiladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot tijorat banklarida depozit operatsiyalarini rivojlantirishning AQSH tajribasini o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda kompleks ilmiy yondashuv asosida sifat va mantiqiy tahlil usullari qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida depozit operatsiyalarining nazariy asoslari hamda AQSH bank amaliyotida shakllangan institutsional mexanizmlar o'zaro bog'liqlikda tahlil qilindi. Metodologik yondashuv bank resurs bazasini shakllantirishda depozitlarning tutgan o'rni va ularni rivojlantirish omillarini tizimli ravishda ochib berishga yo'naltirildi.

Tadqiqotda dastlab umum-ilmiy bilish usullari qo'llanildi. Xususan, induksiya va deduksiya usullari orqali AQSH tijorat banklarida depozit operatsiyalarining alohida jihatlari asosida umumiy xulosalar shakllantirildi hamda mavjud nazariy qarashlar amaliy holatlar bilan solishtirildi. Tahlil va sintez usullari yordamida depozit mahsulotlarining tarkibi, ularning funksional xususiyatlari hamda bank faoliyatiga ta'siri izchil ravishda o'rganildi. Bu yondashuv depozit operatsiyalarining murakkab va ko'p qirrali tabiatini to'liqroq yoritish imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ushbu bo'limda tadqiqot doirasida qo'llanilgan metodologik yondashuvlar asosida olingan tahliliy natijalar tizimli ravishda yoritiladi. Tahlil jarayoni AQSH tijorat banklarida depozit operatsiyalarining amaliy holatini, ularning rivojlanish dinamikasini hamda bank resurs bazasini shakllantirishdagi rolini aniqlashga qaratilgan. Olingan natijalar depozit operatsiyalarini rivojlantirish omillari va ularning bank faoliyatiga ta'sirini ilmiy asosda baholash imkonini beradi.

Mazkur bo'limda depozit operatsiyalarining tarkibiy tuzilishi, depozit mahsulotlarining xilma-xilligi hamda omonatchilar xulq-atvoriga ta'sir etuvchi asosiy iqtisodiy va institutsional omillar tahlil qilinadi. AQSH bank amaliyotida shakllangan depozit siyosati banklarning likvidlik darajasi, barqarorligi va raqobatbardoshligiga

qanday ta'sir ko'rsatayotgani ochib beriladi. Shu orqali depozit operatsiyalarining nafaqat miqdoriy o'sishi, balki sifat jihatidan takomillashuvi ham baholanadi.

Tahlil va natijalar bo'limida, shuningdek, raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarning depozit operatsiyalariga ta'siri alohida e'tibor bilan ko'rib chiqiladi. Depozitlarni masofaviy jalb qilish, onlayn hisobvaraqlar va avtomatlashtirilgan xizmatlarning kengayishi omonatchilar faolligi va depozitlar hajmining o'sishiga qanday ta'sir etayotgani ilmiy tahlil qilinadi. Bu jarayonlar depozit operatsiyalarining zamonaviy bank xizmatlari tizimidagi o'rnini yanada mustahkamlab borayotganini ko'rsatadi.

Mazkur bo'limda olingan natijalar umumlashtirilib, AQSH tijorat banklarida depozit operatsiyalarini rivojlantirish tajribasining asosiy xususiyatlari aniqlanadi. Tahlil natijalari keyingi muhokama bosqichida chuqurroq sharhlanib, depozit operatsiyalarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar chiqarish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

AQSH tijorat banklari amaliyotida depozit operatsiyalari bir necha turdagi depozit hisobvaraqlari orqali amalga oshiriladi. Har bir depozit turi o'ziga xos iqtisodiy mazmun, foydalanish tartibi va moliyaviy rejimga ega bo'lib, omonatchilar ushbu hisobvaraqlarning shartlarini oldindan puxta o'rganishi muhim hisoblanadi. Depozit hisobvaraqlarining bunday xilma-xilligi banklarga turli toifadagi mijozlarning ehtiyojlarini qondirish, omonatchilarga esa o'z moliyaviy maqsadlariga mos instrumentni tanlash imkonini beradi.

AQSH banklarida keng tarqalgan depozit turlaridan biri jamg'arma hisobvaraqlari hisoblanadi. Ushbu hisobvaraqlar jismoniy shaxslarga shaxsiy xarajatlar uchun mo'ljallangan mablag'lardan alohida tarzda pul saqlash imkonini beradi. Jamg'arma hisobvarag'ining asosiy afzalligi shundaki, undagi mablag'lar bo'yicha foiz daromadi hisoblanadi. Shu bilan birga, mazkur depozit turi odatda mablag'larni muddatidan oldin yechib olish imkoniyatini ham nazarda tutadi. Bu holat jamg'arma hisobvaraqlarini nisbatan yuqori likvidlikka ega depozit turi sifatida tavsiflash imkonini beradi. Natijada, omonatchilar uchun mablag'lar xavfsizligi bilan bir qatorda ularning foydalanish qulayligi ham ta'minlanadi.

AQSH bank tizimida depozitlarning yana bir muhim turi sifatida pul bozori hisobvaraqlari (Money Market Accounts – MMA) alohida o'rin tutadi. Ushbu hisobvaraqlar o'z xususiyatlariga ko'ra jamg'arma va joriy hisobvaraqlarga yaqin bo'lib, ular bo'yicha foiz daromadi odatda oddiy jamg'arma hisobvaraqlariga nisbatan yuqoriroq bo'ladi. Biroq MMA hisobvaraqlarini ochish uchun muhim talab sifatida nisbatan yirik miqdordagi boshlang'ich depozit kiritilishi talab etiladi. Amaliyotda bu summa, odatda, 2500 AQSH dollaridan 25 000 AQSH dollarigacha bo'lib, aniq miqdor tanlangan bank va uning depozit siyosatiga bog'liq holda belgilanadi. Mazkur talab MMA hisobvaraqlarini asosan moliyaviy imkoniyati nisbatan yuqori bo'lgan mijozlar uchun mo'ljallangan depozit instrumentiga aylantiradi[1].

Depozit sertifikatlari (Certificate of Deposit – CD) AQSH banklarida eng yuqori daromadlilikka ega depozit turlaridan biri hisoblanadi. Ushbu depozit turi bo'yicha omonatchi o'z mablag'larini bankka qat'iy belgilangan muddatga joylashtiradi va

mazkur muddat davomida mablagʻlarni yechib olish huquqidan mahrum boʻladi. Aynan shu cheklov evaziga banklar CD depozitlari boʻyicha yuqoriroq foiz stavkalarini taklif etadi. Agar omonatchiga belgilangan muddat tugashidan oldin mablagʻlar zarur boʻlib qolsa, u holda shartnomani muddatidan oldin bekor qilish uchun jarima toʻlanadi. Amaliyotda bunday jarima koʻpincha hisoblangan foiz daromadining qayta hisoblanishi yoki toʻliq yoʻqotilishi shaklida namoyon boʻladi. Mazkur mexanizm omonatchilarni mablagʻlarni uzoq muddat davomida bankda saqlashga undaydi va banklar uchun barqaror resurs bazasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuni alohida taʼkidlash joizki, AQSH banklarida depozitlar boʻyicha foiz daromadi odatda yillik foiz daromadlilik (Annual Percentage Yield – APY) koʻrinishida ifodalanadi[2]. APY koʻrsatkichi oddiy nominal foiz stavkasidan farqli ravishda murakkab foizlar mexanizmini, yaʼni foizlarga ham foiz hisoblanishini oʻz ichiga oladi. Bu holat omonatchilar uchun depozitning haqiqiy daromadlilik darajasini yanada aniqroq aks ettiradi hamda uzoq muddatli jamgʻarishning iqtisodiy samaradorligini oshiradi.

Umuman olganda, AQSH banklarida depozit hisobvaraqlarining turli shakllarda taklif etilishi depozit operatsiyalarining moslashuvchanligini taʼminlaydi. Bu esa banklarga turli moliyaviy ehtiyojlarga ega boʻlgan mijozlarni jalb qilish, omonatchilarga esa risk va daromadlilik nisbatini ongli ravishda tanlash imkonini beradi.

AQSH bank tizimida depozitlarni sugʻurtalash mexanizmi omonatchilar manfaatlarini himoyalash va moliyaviy barqarorlikni taʼminlashda muhim institut sifatida qaraladi. Depozitlarni sugʻurtalash deganda, bank faoliyati toʻxtatilgan yoki bankrotlik holati yuzaga kelgan taqdirda, omonatchilarga ularning depozit mablagʻlarini belgilangan miqdorgacha qaytarib berish majburiyatini oʻz ichiga olgan tizim tushuniladi. Mazkur mexanizm bank tizimiga boʻlgan ishonchni mustahkamlash hamda moliyaviy inqirozlar sharoitida ommaviy mablagʻ yechib olish holatlarining oldini olishga xizmat qiladi.

AQSH amaliyotida depozitlarni sugʻurtalash summasi qatʼiy belgilangan boʻlib, bir bankda bir omonatchi uchun maksimal sugʻurta qamrovi 250 000 AQSH dollarini tashkil etadi. Ushbu limit omonatchining bankdagi hisobvaraqlari turi va egalik shakliga bogʻliq holda qoʻllaniladi. Natijada, jismoniy shaxslar va kichik biznes subyektlari oʻz jamgʻarmalarining katta qismini xavfsiz saqlash imkoniyatiga ega boʻladi.

AQSHda depozitlarni sugʻurtalash tizimi Federal depozitlarni sugʻurtalash agentligi (Federal Deposit Insurance Corporation – FDIC) tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu tashkilot 1933 yilda, Buyuk iqtisodiy inqirozdan soʻng, bank tizimiga boʻlgan ishonchni tiklash maqsadida tashkil etilgan. FDIC mustaqil federal agentlik boʻlib, uning asosiy vazifasi tijorat banklarida joylashtirilgan depozitlarning xavfsizligini taʼminlashdan iboratdir[3].

Bank bankrotligi yuzaga kelgan taqdirda, FDIC depozitlarni qoplash jarayonida ikki asosiy mexanizmdan foydalanadi. Birinchi mexanizm bankrot boʻlgan bankni

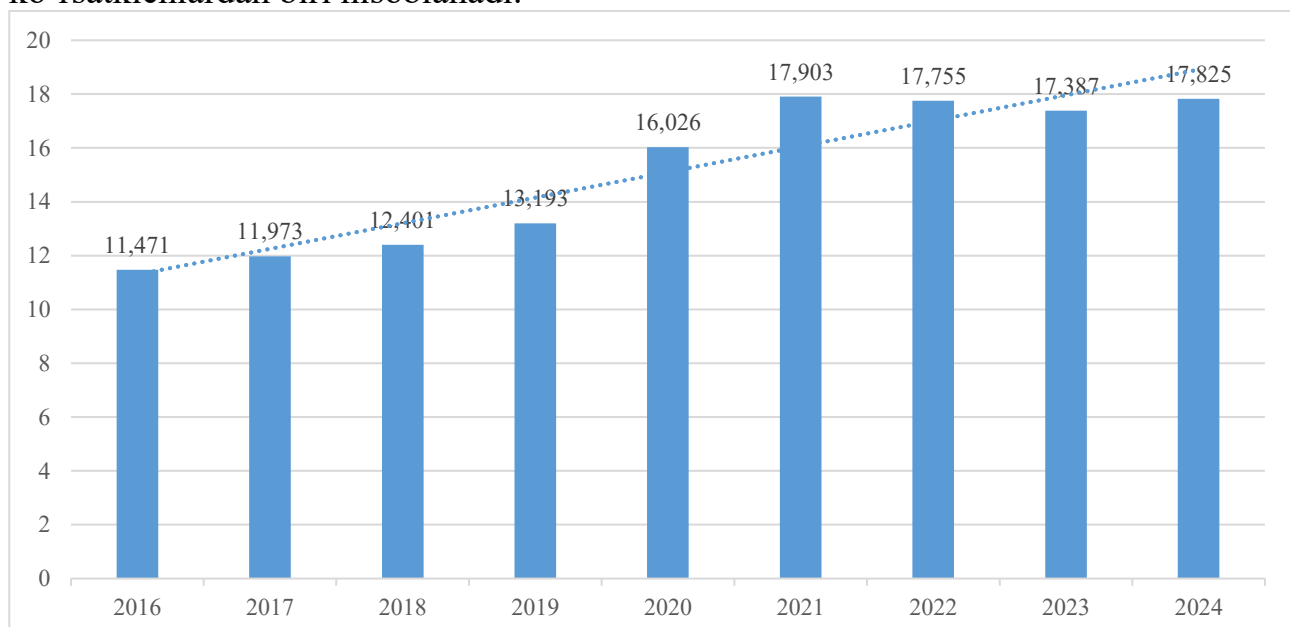
boshqa sogʻlom bank tomonidan sotib olinishi yoki unga qoʻshib yuborilishi orqali amalga oshiriladi. Bunda yangi bank bankrot bankning barcha majburiyatlarini, jumladan omonatchilar oldidagi majburiyatlarini ham toʻliq oʻz zimmasiga oladi. Ushbu usul omonatchilar uchun eng qulay hisoblanadi, chunki ularning hisobvaraqlari uzluksiz faoliyatini davom ettiradi va mablagʻlardan foydalanishda deyarli uzilish kuzatilmaydi.

Ikkinchi mexanizmda esa FDIC bankrot boʻlgan bankning depozitlarini toʻgʻridan-toʻgʻri oʻzi qoplaydi. Bunda federal agentlik sugʻurta qamrovi doirasidagi summalarni omonatchilarga bevosita toʻlab beradi yoki boshqa bank orqali yangi hisobvaraqlar ochib, mablagʻlarni oʻtkazib beradi. Ushbu usul bankni qayta tashkil etish yoki sotib olish imkoni boʻlmagan holatlarda qoʻllaniladi.

Mazkur sugʻurtalash tizimi AQSH bank tizimida depozit operatsiyalarining barqaror rivojlanishiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Omonatchilar oʻz mablagʻlarining davlat tomonidan kafolatlanganligini bilgan holda banklarga ishonch bilan depozit joylashtiradi. Natijada tijorat banklari uchun barqaror va uzoq muddatli resurs bazasi shakllanadi, bu esa kreditlash va investitsiya faoliyatining uzluksizligini taʼminlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, AQSHdagi depozitlarni sugʻurtalash tizimi bank tizimi barqarorligining muhim institutsional ustuni hisoblanib, depozit operatsiyalarini rivojlantirishda hal qiluvchi rol oʻynaydi. Mazkur tajriba boshqa mamlakatlar bank tizimlari uchun ham depozitlar xavfsizligini taʼminlashda samarali model sifatida qaralishi mumkin.

AQSH tijorat banklarida depozitlar hajmining oʻsish dinamikasi bank tizimi barqarorligi va moliyaviy vositachilik salohiyatini baholashda muhim koʻrsatkichlardan biri hisoblanadi.

1-rasm. AQSH tijorat banklarida depozitlar hajmining oʻsishi dinamikasi (trln. AQSH dollari)¹

¹ <https://fred.stlouisfed.org/series/DPSACBW027SBOG#> maʼlumotlari asosida tayyorlandi.

AQSH Federal zaxira tizimi ma'lumotlariga ko'ra, 2025 yil aprel holatiga tijorat banklarida jamlangan jami depozitlar hajmi 18 121,0 mlrd AQSH dollarini tashkil etgan. Mazkur ko'rsatkich bank tizimida depozit resurslarining hanuz yuqori darajada saqlanib qolayotganini va aholining hamda xo'jalik yurituvchi subyektlarning banklarga bo'lgan ishonchi nisbatan barqaror ekanini ko'rsatadi.

Tarixiy ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, AQSH tijorat banklarida depozitlar hajmi uzoq muddatli o'sish tendensiyasiga ega. Xususan, depozitlarning eng yuqori tarixiy darajasi 2022 yil mart oyida qayd etilgan bo'lib, ushbu davrda jami depozitlar 18 225,7 mlrd AQSH dollariga yetgan. Bu holat pandemiya davrida davlat tomonidan amalga oshirilgan keng ko'lamlı fiskal rag'batlantirish choralarining, aholi jamg'arish moyilligining oshishi hamda iste'mol faolligining vaqtincha pasayishining natijasi sifatida izohlanadi. Natijada bank tizimiga katta hajmdagi likvid mablag'lar oqimi kuzatilgan.

Shu bilan birga, tarixiy eng past ko'rsatkich 1973 yil yanvar oyida qayd etilgan bo'lib, ushbu davrda tijorat banklaridagi depozitlar hajmi atigi 596,9 mlrd AQSH dollarini tashkil etgan. Bu ko'rsatkich bank tizimining o'sha davrdagi institutsional rivojlanish darajasi, iqtisodiyot hajmi va moliya bozorlarining cheklanganligi bilan izohlanadi. Mazkur raqamlar bilan hozirgi davr ko'rsatkichlarini qiyoslash AQSH bank tizimining yarim asrdan ortiq vaqt davomida naqadar kengayganini va chuqurlashganini yaqqol namoyon etadi.

2025 yil aprel holatidagi depozitlar hajmining 2022 yilgi rekord darajadan biroz past bo'lishi foiz stavkalari siyosatining qat'iylashuvi, inflyatsiyaga qarshi choralar hamda moliya bozorlarida muqobil investitsiya instrumentlarining jozibadorligi oshgani bilan bog'liq. Shunga qaramay, depozitlar hajmi tarixiy jihatdan yuqori darajada saqlanib qolmoqda, bu esa tijorat banklari uchun yetarli resurs bazasi mavjudligini anglatadi.

Mazkur tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, AQSH tijorat banklarida depozit operatsiyalari iqtisodiy sikllar, pul-kredit siyosati va institutsional omillar ta'sirida shakllanadi. Biroq uzoq muddatli istiqbolda depozitlar hajmining barqaror o'sishi bank tizimining yuqori darajada rivojlanganligini va omonatchilar ishonchining mustahkamligini tasdiqlaydi. Bu holat AQSH tajribasida depozit operatsiyalari bank tizimi barqarorligining asosiy tayanch omillaridan biri ekanini yana bir bor ko'rsatadi.

Raqamli platformalar orqali jalb qilingan depozitlar AQSH bank amaliyotida depozit bazasini kengaytirishning eng tezkor kanallaridan biriga aylangan. Mazkur tushuncha ostida omonatchining bank filialiga bormasdan, mobil ilova yoki internet-banking orqali depozit hisobvarag'ini ochishi, mablag'ni joylashtirishi va uni masofadan boshqarishi bilan bir qatorda, depozitlarning uchinchi tomon platformalari orqali "tashkillashtirib" banklarga yo'naltirilishi ham nazarda tutiladi. Shuning uchun raqamli depozitlarni faqat "bank ilovasi" bilan cheklab qo'yish to'liq manzarani bermaydi: AQSH tajribasida ko'plab depozit oqimlari fintech hamkorlar, depozit "marketplace"lar va "cash management" servislar orqali bank tizimiga kirib keladi.[4].

2-rasm. Raqamli platformalar orqali depozit jalb qilish mexanizmi¹

Raqamli platformalar orqali depozit jalb qilish mexanizmi odatda shunday shakllanadi: platforma mijoz auditoriyasini (ilova foydalanuvchilari yoki servis mijozlarini) shakllantiradi, ularga depozit mahsulotini qulay interfeys orqali taklif etadi va mablag' oqimini hamkor bank(lar)ga yo'naltiradi. Omonatchi nuqtai nazaridan jarayon juda sodda ko'rinadi: "bir necha bosishda" hisob ochiladi va depozit joylashtiriladi. Bank nuqtai nazaridan esa bunday kanal depozit bazasini tez oshirish imkonini beradi, chunki filial tarmog'i, xodimlar soni yoki hududiy kengayish kabi an'anaviy resurslar bilan cheklanmaydi. Shu bilan birga, bunday depozitlar "narxga sezgir" bo'lishi ehtimoli yuqori: raqamli muhitda omonatchi yillik real daromadlilik ko'rsatkichi o'zgarsa yoki boshqa platforma yuqoriroq daromadlilik taklif qilsa, mablag'ni tez ko'chira oladi. Shu sababli bunday depozitlar bank resurs bazasini ko'paytirish bilan bir qatorda likvidlik riskini boshqarish talabini ham kuchaytiradi[5].

AQSHda vositachi orqali jalb qilingan depozitlar masalasining tartibga solinishi aynan shunday "platforma-bank" modellari kengayib borayotgan sharoitda yanada muhimlashdi. FDIC 2020 yildagi yangilangan yondashuvda vositachi orqali jalb qilingan depozitlarni aniqlash uchun "bright-line" mezonlarni va "primary purpose exception"ni qo'llash jarayonini tizimlashtirganini ochiq qayd etadi. Bu yondashuvning mohiyati shundaki, har qanday uchinchi tomon bilan bog'liq depozit oqimi avtomatik tarzda "brokered" deb olinmaydi; ayrim holatlarda vositachining asosiy maqsadi depozit joylashtirish bo'lmasa, istisno qo'llanishi mumkin. Biroq bu istisno ham depozit oqimining kelib chiqish modeli, shartnomaviy munosabatlar va amaliy funksiyaga qarab baholanadi. Natijada raqamli platformalar orqali depozit jalb qilish modeli nazorat nuqtai nazaridan aniq konturlarga ega bo'ladi va banklar resurs

¹ Nazariy ma'lumotlar asosida tayyorlandi.

bazasini kengaytirishda regulyator talablari bilan uyg'un strategiya yuritishga majbur bo'ladi.

AQSH bank tizimida depozitlar barqarorligining so'nggi besh yillik dinamikasini ko'radigan bo'lsak, 2020–2022-yillarda ichki depozitlar hajmining keskin oshishi pandemiya davrida davlat fiskal rag'batlantirish choralarning kuchayishi va aholi jamg'arish faolligining ortishi bilan izohlanadi. Shu davrda sug'urtalangan depozitlar ulushi yuqori darajada saqlanib, omonatchilar ishonchi mustahkam bo'lganini ko'rsatadi.

Raqamli platformalar va uchinchi tomonlar orqali jalb qilingan depozitlar uchun proksi sifatida qabul qilingan brokered depozitlar ulushi 2020 yildagi 9,7 foizdan 2024 yilga kelib 7,0 foizgacha pasaygan. Mazkur tendensiya banklarning depozit bazasini yanada barqaror manbalar hisobiga shakllantirishga intilayotganini hamda regulyatorlar tomonidan vositachi orqali jalb qilingan depozitlarga nisbatan ehtiyotkor yondashuv kuchayganini ko'rsatadi.

AQSH tajribasida raqamli platformalar orqali jalb qilingan depozitlarni tahlil qilishda asosiy e'tibor faqat depozitlar hajmining o'sishiga emas, balki ularning iqtisodiy mazmuni va barqarorlik xususiyatlariga qaratilishi lozim. Raqamli kanallar depozitlarni jalb qilish jarayonini sezilarli darajada tezlashtirgan bo'lsa-da, bu jarayon bank resurs bazasining sifat jihatlarini avtomatik ravishda yaxshilaydi, degan xulosaga olib kelmaydi. Aksincha, AQSH bank amaliyoti shuni ko'rsatadiki, raqamli platformalar orqali jalb qilingan depozitlar ko'pincha foiz stavkalariga yuqori darajada sezgir bo'ladi va bozor sharoiti o'zgarganda tezkor ko'chish xususiyatiga ega. Shu sababli bunday depozitlar bank likvidligi uchun qisqa muddatda qulay bo'lishi mumkin, biroq uzoq muddatli barqarorlik nuqtai nazaridan ehtiyotkor boshqaruvni talab etadi.

Raqamli depozitlar bilan bog'liq muhim jihatlardan biri sug'urtalangan va sug'urtalanmagan depozitlar nisbatidir. AQSHda FDIC tomonidan belgilangan 250 ming AQSH dollari miqdoridagi sug'urta limiti kichik va o'rta omonatchilar uchun ishonchni mustahkamlaydi[6]. Biroq raqamli platformalar orqali jalb qilinayotgan depozitlarning muayyan qismi yirik summalardan iborat bo'lib, ular ko'pincha sug'urtalanmagan depozitlar tarkibiga kiradi. Bunday mablag'lar professional investorlar yoki korporativ mijozlar tomonidan joylashtiriladi va ular bozor signallariga tezkor munosabat bildiradi. Natijada depozitlar hajmi o'sishi bilan bir qatorda, bank tizimida konsentratsiya va oqim riski ham ortadi.

AQSH regulyativ amaliyotida raqamli platformalar orqali kelgan depozitlar ko'pincha vositachi orqali jalb qilingan depozitlar sifatida baholanadi va ular bankning ulgurji moliyalashtirishga yaqin resurslari qatorida ko'rib chiqiladi. Bu holat ayniqsa bank kapitali yetarliligi bosim ostida bo'lgan davrlarda muhim ahamiyat kasb etadi. Regulyatorlar bunday depozitlarga nisbatan ehtiyotkor yondashuvni qo'llab, banklarning haddan tashqari qisqa muddatli va narxga sezgir resurslarga tayanib qolishining oldini olishga intiladi. Shu bois ilmiy tahlilda raqamli depozitlarni mutlaq barqaror resurs sifatida emas, balki risk va foyda o'rtasidagi muvozanatni talab qiladigan moliyalashtirish manbai sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Raqamli platformalar orqali jalb qilingan depozitlarning barqarorligi ko'p jihatdan bank va mijoz o'rtasidagi munosabatlar chuqurligiga bog'liq. AQSH banklari tajribasi shuni ko'rsatadiki, agar depozit faqat yuqori foiz stavkasi taklifi asosida jalb qilinsa, u o'z mohiyatiga ko'ra vaqtinchalik bo'lishi mumkin. Aksincha, raqamli depozitlar to'lov xizmatlari, bank kartalari, avtomatik jamg'arish mexanizmlari va shaxsiy moliyani boshqarish vositalari bilan integratsiyalashgan holda taklif etilsa, omonatchining bankka bog'liqligi kuchayadi. Bu esa depozitlarning "stickiness", ya'ni bankda uzoqroq saqlanib qolish ehtimolini oshiradi.

Mazkur tadqiqot natijalari AQSH tijorat banklarida depozit operatsiyalarining rivojlanishi, ayniqsa raqamli platformalar orqali jalb qilingan depozitlar dinamikasi bank tizimi barqarorligini baholashda murakkab va ko'p qirrali yondashuvni talab etishini ko'rsatadi. Tahlil shuni anglatadiki, depozitlar hajmining yuqori darajada saqlanib qolishi yoki o'sib borishi o'z-o'zidan bank resurs bazasining barqarorligini to'liq ifodalamaydi. Muhim jihat depozitlarning tarkibi, kelib chiqish manbai va omonatchilar xulq-atvori bilan bevosita bog'liqdir.

AQSH tajribasida raqamli platformalar orqali jalb qilingan depozitlar banklar uchun operatsion jihatdan qulay va tezkor resurs manbai bo'lib xizmat qilmoqda. Mobil ilovalar, onlayn hisobvaraqlar va uchinchi tomon platformalari banklarga geografik va institutsional cheklolrsiz keng auditoriyani qamrab olish imkonini beradi. Biroq bunday depozitlar ko'pincha foiz stavkalari o'zgarishiga sezgir bo'lib, ularning "ko'chuvchanlik" darajasi an'anaviy filial orqali jalb qilingan depozitlarga nisbatan yuqoriroq bo'lishi mumkin. Shu sababli depozitlar hajmidagi ijobiy dinamika bilan bir qatorda, ularning barqarorlik darajasini ham baholash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida raqamli platformalar orqali jalb qilingan depozitlarni bevosita statistik jihatdan ajratib ko'rsatish cheklanganligi aniqlandi. AQSH rasmiy statistikasi depozitlarni kanal bo'yicha alohida tasniflamaydi, bu esa empirik tahlilda muayyan metodologik yondashuvni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, vositachi orqali jalb qilingan depozitlar ko'rsatkichi raqamli va uchinchi tomon kanallari ta'sirini baholashda maqbul proksi indikator sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu ko'rsatkichning 2020–2024 yillarda nisbatan pasayib borishi banklarning depozit siyosatida barqarorroq va "munosabatga asoslangan" resurslarga ustuvorlik berishga intilayotganini ko'rsatadi.

Boshqa tomondan, sug'urtalanmagan depozitlar hajmining o'sishi raqamli depozitlar tarkibida yirik summali va professional omonatchilar ulushi ortib borayotganidan dalolat beradi. Bu holat depozitlar barqarorligini baholashda yangi muammolarni yuzaga chiqaradi, chunki bunday omonatchilar bozor signallariga tezkor munosabat bildiradi. Natijada, depozitlar umumiy hajmi barqaror bo'lib ko'rinsa-da, ichki tarkibiy siljishlar banklar uchun likvidlik va konsentratsiya riskini kuchaytirishi mumkin.

AQSH regulyativ yondashuvi ushbu jarayonlarga mos ravishda shakllanganini ham alohida ta'kidlash lozim. FDIC tomonidan brokered deposits bo'yicha joriy etilgan ehtiyotkor mexanizmlar raqamli platformalar orqali depozit jalb qilishni to'liq

cheklamaydi, balki uni nazorat ostida va muvozanatli rivojlantirishga qaratilgan. Bu yondashuv banklarga raqamli innovatsiyalardan foydalanish imkonini berar ekan, bir vaqtning o'zida moliyaviy barqarorlikni saqlashni ham ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Federal Reserve Education. Types of Savings Accounts
<https://www.federalreserveeducation.org/resources/lessons/lesson--types-of-savings-accounts.pdf>
2. Consumer Financial Protection Bureau (CFPB). Regulation DD, Appendix A to Part 1030 — Annual Percentage Yield (APY)
<https://www.consumerfinance.gov/rules-policy/regulations/1030/A>
3. Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC). Deposit Insurance FAQs
<https://www.fdic.gov/resources/deposit-insurance/faq>
4. Board of Governors of the Federal Reserve System (US) (2025) Deposits, All Commercial Banks (DPSACBW027SBOG). FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis. Available at: <https://fred.stlouisfed.org/series/DPSACBW027SBOG>
5. Federal Deposit Insurance Corporation (2025) Balance Sheet: Total Liabilities and Capital: Deposits: Domestic Office Deposits (QBPBSTLKDPOFFDP). FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis. Available at: <https://fred.stlouisfed.org/series/QBPBSTLKDPOFFDP>
6. Federal Deposit Insurance Corporation (2025) Quarterly Banking Profile (QBP). FDIC. Available at: <https://www.fdic.gov/quarterly-banking-profile>

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:

Ingliz tili muharriri:

Rus tili muharriri:

Musahhah:

Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich

Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich

Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li

Karimova Shirin Zoxid qizi

Sadikov Shoxrux Shuxratovich

Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, oktabr, 10-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta:

info@marketingjournal.uz

Bot:

[@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)

Tel.:

+998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**